

פתח דבר

לקראת יום הבהיר "ה' טבת -דידן דהספרים נצח" היום בו דידן נצח באופן גלוי לעיני כל העמים (בבית משפט הפדרלי) בנוגע לספרי וכתבי רבותינו נשיאינו שבספריית ליובאוויטש

הגנו מוציאים לאור (ללא אחריות כלל וכלל) חלק מעדותה של הרבנית הצדקנית מרת חי' מושקא ע"ה במשפט הספרים בבית הרבי ביום כ"ח מרחשון תשמ"ו במשך כמה שעות, וכידוע שעל עדות זו בכלל, ובפרט על א' מהמשפטים שאמרה הרבנית "שהרבי והספרים שייכים לחסידים" אמר הרבי בשיחת מוצש"ק פ' תרומה ה'תשמ"ח שהי' לזה השפעה גדולה על המשפט

וכמו"כ יש להבהיר שכמה מילים מהטייפ לא היו כ"כ ברורות לכן יתכן שנפלו אי אלו שגיאות וגם בתוכן הדברים.

ונסיים בדברי רבינו בשיחת אור לה' טבת תשנ"ב: "ה' טבת הוא יום הקשור עם ענין של "גאולה" - גאולת ופדיון ספרי רבותינו נשיאינו, ותיכף ובסמיכות ל"גאולה" - ישנה ה"תפילה" ובקשה כו' על הספרים המחכים עדיין לפדיונם, ועוד ועיקר - התפילה על הפדיון הכללי בגאולה האמיתית והשילמה".

התלמידים השלוחים

ערב יום הבהיר
ה' טבת דידן נצח
ישיבת ליובאוויטש
מנשסתר, אנגלי'

עדות הרבנית הצדקנית ע"ה כ"ח חשון תשמ"ו בבית הרבי בשעה 1:30 ע"י החוקר נייעט לויאין השביעו את המתרגם, וכן אמרו לרבנית האם היא תגידי את עדותה כפי יכולתה?.

וענתה: yes I do

[כן אני מצהירה]

ש: האם את בתו של הרייזן?

ת: yes I am

[כן]

ש: הוא הי' הרבי הקודם של ליובאוויטש?

ת: יע, ריכטיג

[כן, נכון.]

ש: ואת עכשיו הרבנית שנוואה לרבי הנוכחי?

ת: ריכטיג, יע [נכון, כן.]

ש: כמה בנות היו לרייזן?

ת: דריי, three [שלוש.]

ש: מזה שמם?

ת: איינע איז חנה גורארי, און די אנדערע איז

מוסיא H. שניאורסאהן, און די דריטע איז געווען

שיינא שניאורסאהן...

[אחת היא חנה גורארי, והשני' היא מוסיא H.

שניאורסאהן, והשלישית היתה שיינא

שניאורסאהן....]

ש: אחותך חנה גורארי נמצאת כאן עכשיו?

ת: Right [נכון.]

ש: האם את הבת השני?

ת: I'm the second, right. [נכון, אני השני']

ש: מי השלישית? ספרי אודותה.

ת: She was married for a horenshtain

זי איז געווען פאהירעט פאר א הארנשטיין,

מענדל הארענשטיין

[היא היתה נשואה להארענשטיין, מענדל

הארענשטיין.]

ש: מזה קרה להם?

ת: They were caught in Poland -

די דייטשע האבן זיי געכאפט אין פולין, און, זיי

האבן דארטען גענדיקט זייער טעג אין א

קאנסענטריישן קעמפ, מי האט זיי געהארגעט

[תפסו אותם בפולין, הגרמנים תפסו אותם

בפולין, וגמרו שם הימים שלהם במחנה השמדה,

הרגו אותם.]

ש: עד איזה גיל גרת בבית אביך?

ת: 27-28 [עשרים ושבע עשרים ושמונה.]

ש: אז התחתנת עם הרבי?

ת: ריכטיג [נכון.]

ש: ואו, לאן עברתם?

ת: בערלין, דייטשלאנד. Germany [גרמני.]

ש: איפה הייתם כשפרצה המלחמה?

ת: When the war broke out, זיינען מיר געווען

אין פראנקרייך, I'm not sure, מיר דאכט זיך

אזוי [כשהמלחמה פרצה היינו בצרפת, אני לא

בטוחה, נראה לי ככה.]

ש: האם את זוכרת אם לרבי הקודם הי' ספרי?

ת: וואו? [איפוא?]

ש: כשגרת אתו האם הי' לו ספרי?

ת: ניט זיכער א לייבערי, אבער זיכער ספרים,

Yes, yes not a library, האט ער געהאט.

[כן, כן לא בדיוק ספרי' אבל בוודאי הי' לו

ספרים.]

ש: האם קרה משהו לספרי' האורגנליט כשהיית ילדה?

ת: זיי האבן געהאט א לייבערי, אבער דאס איז

נאך אלץ רעקראזירט ... מען האט ארויס

גענומען? (המתרגם שאל משהו וענתה:) וואס

זאגט איר? (והמשיכה:) מ'האט א טייל

רעקראזירט אבער א טייל האט ער ארויס גענומען

ס'האט געקומען פון דער רעגירונג, יעמולט

שטעמפין די ספרים ... וואסארא ... ווייל ער האט

געזאגט, אן ספרים פארט ער ניט ארויס.

[הי' להם ספרי' אבל זה עדיין מוחרם... הוציאו

את זה (המתרגם שאל משהו וענתה:) מה אתה

אומר (והמשיכה:) חלק החרימו אבל חלק הוציאו,

הגיעו אז מהממשלה לחתום את הספרים איזה...

כי אמר שבלי ספרים הוא לא יוצא.]

ש: זה הי' כשאביך יצא מרוסיא?

ת: יע [כן.]

ש: אמרת קודם, שהוציאו אתו כמה ספרים, למה לקח עימו

הספרים?

ת: ער האט געזאגט אז ער פארט אן ספרים ניט ארויס.

[הוא אמר שבלי ספרים הוא לא נוסע.]

ש: למה היו לאבך ספרים?

ת: דאס איז געווען זיין לעבען, זיין אינטרעס, און ער איז געווען אויף די .. ער האט געהאלטן אויף פארשפרייטען אידישקייט אפילו אין סאווייט רוסלאנד.

[זה הי' החיים שלו, הרצון שלו, והוא הי' .. הוא החזיק על הפצת היהדות אפילו ברוסיה הסובייטית.]

ש: האם ידוע לך כשאבך הי' ברוסיה ובפולין, האם השיג או קיבל ספרים לספרי?

ת: איך בין ניט געווען אין פולין דעמאלט. [לא הייתי אז בפולין.]

ש: האם ידוע לך אם השתמש בספרים?

ת: וואסאטארא פראגע? [מה השאלה?]

ש: האם קיבל ספרים מאנשים ששלחו לוי?

ת: איך גלויב אז יע [אני מאמינה שכן.]

ש: למה קיבל והשיג ספרים?

ת: For spreading, צווישען קינדער, אין די ישיבות, אין די חדרים, און פאר זיך אליין. [להפיץ בין הילדים, בישיבות, בחדרים, ולעצמו.]

ש: המידע הזה שאת תיארת כרגע, האם הי' מזה שיחות במשפחה?

ת: I never spoke about seforim. [אף פעם לא דיברתי על ספרים.]

ש: איך ידעת למה אבך אסף ספרים?

ת: I told you for spreading, פאר אידישע קינדער, פאר חדרים, פאר ישיבות, ניט אזוי פיל פאר ישיבות צי פאר קינדער און חדרים, און דאס האט ער געהאלטען אין רוסלאנד, אין רוסלאנד זיינען ספרים געווען פארבאטן, און ער האט דאס געגעבן פאר קינדער און אויך פאר ישיבות, פאר חדרים מערער. [אמרתי לך להפיץ לילדים יהודים, לחדרים, לישיבות, לא כ"כ לישיבות כמו לילדים וחדרים, וזה הוא החזיק ברוסיה, ברוסיה ספרים היו אסורים והוא נתן את זה לילדים וגם לישיבות, אבל יותר לחדרים.]

ש: חשוב לדעת איך את יודעת שזה הסיבה (שאסף ספרים)?

ת: איך פארשטיי, איך פארשטיי זייער גוט, דאס איז געווען זיין פורסונאליטי אין דערויף האט ער אויף געוואקסן און דערויף האט ער געלעבט.

[אני מבינה, אני מבינה מאוד טוב, זה הי' האישיות שלו בזה הוא גדל, ובזה הוא חי.]

ש: תפרשי מה כוונתך בהנ"ל?

ת: מ'האט עם אריינגעזעצן אין פריזין, אין רוסלאנד, און ער האט געזעצן אין רוסלאנד אין פריזין, און אין יעדען מאנטיג און דאנערשאג איז געווען א Search איך ווייס ניט ווי מ'רופט דאס אן דא, און מ'האט צוגענומען זאכן פון שטוב, וואו מ'האט געזוכט, וויילע ער איז געווען פרום און ווילע ער האט געוואלט אנהאלטן אידישקייט אין רוסלאנד, ווייל דאס איז געווען פארבאטן אין רוסלאנד, דאס איז וואס איך קען זאגן.

[שמו אותו במעצר בכלא ברוסיה, והוא ישב ברוסיה בכלא, וכל יום שני וחמישי ערכו חיפוש אינני יודעת איך אומרים המילה הזאת פה, ולקחו דברים מהבית, שבו חיפשו, מכיון שהוא הי' דתי, ובגלל שהוא רצה להחזיק (להפיץ) יהדות ברוסיה, בגלל שזה הי' אסור ברוסיה, זה מה שאני מסוגלת להגיד.]

ש: האם הפצת ולימוד היהדות היתה העיקר של אבך?
ת: יע, זיכער 100%. [כן, בטח מאה אחוז.]

ש: האם אבך הי' מעוניין לקבל דברים בשבילו, פרטי?
ת: ניין, No [לא, לא.]

ש: האם לידיעתך הי' לו אי פעם דברים פרטיים שהשתייכו לוי?

ת: ניין, איך געדיינק ניט ער זאל האבן עפעס פערסאנל, Except clothes, פערסאנל איז געווען זיין טלית ותפילין. [לא, אינני זוכרת שהיו לו דברים פרטיים, חוץ מבגדים, פרטי הי' לו הטלית והתפילין.]

ש: האם הי' מעוניין בעושר?

ת: ניין, איך ווייס דערפון ניט, No. [לא, אינני יודעת מזה, לא.]

ש: כשפרצה המלחמה אמרת שהיית בצרפת?

ת: ריכטיג, I think so, איך געדיינק ניט גוט, דאכט זאך איך בין געווען אין France. [נכון, אני חושבת כך, אני לא זוכרת בדיוק, כמדומה לי הייתי בצרפת.]

ש: הגעת לארד"ב אחרי שאבך הגיע?

ת: יע, א יאר, מער ווי א יאר שפעטער [כן, שנה, קצת יותר משנה. אח"כ]

ש: האם היו לאבך דברים פרטיים כשבא לארד"ב?

ת: איך גלויב ניט, No [אינני מאמינה, לא.]

ש: מזה הי' לו כשהגיע לארד"ב?

ת: איך בין דא ניט געווען [אני לא הייתי פה].

ש: מזה הבנת (שהי' לו) כשהגעת לכאן?

ת: איך גלויב ניט ער האט עפעס געבראכט [אני לא מאמינה שהוא הביא משהו].

ש: האם הי' לו כסף לקנות בית?

ת: איך גלויב ניט [אינני מאמינה].

ש: איך הגעת לארה"ב? מי עזר לך?

ת: Oh-yes, my father [אה כן, אבא שלי].

ש: האם היו אנשים בארה"ב שעזרו לך ולבעלך לבוא לארה"ב?

ת: They helped my father [הם עזרו לאבא שלי].

ש: האם את יודעת מי הם?

ת: It was Rabbi Kazarnovsky, it was, Rabbi,

Rabbi Jacobson וווי האט ער געהייסען

of Rabbis, maybe, and another couple

דאס אנדערע? נו, איך ווייס ניט קיין אנדערע,

קען זיין נאך מענטשן, ווייס איך ניט.

[זזה הי' ר' קאזארנובסקי, זזה הי' ר' סימפסון, איך

קראו לאחר נו, ר' דזאקאבסאהן, ואולי עוד כמה

רבנים, אני לא יודעת עוד, יכול להיות עוד

אנשים, אינני יודעת].

ש: האם הי' מספיק כסף לאביך לקנות את הבית ב- 770 בעצמו?

ת: איך ווייס ניט, איך גלויב ניט [אינני יודעת,

אינני מאמינה].

ש: האם את יודעת למי הי' שייך 770 מ- 1940 (ת"ש) והלאה?

ת: I don't know, איך גלויב ניט ס'האט

באלאנגט צו עם, ער האט ניט געהאט געלט אף

דאס צו קויפן.

[אינני יודעת, אני לא מאמינה שזזה הי' שייך לו,

לא הי' לו מספיק כסף לקנות את זה].

ש: האם גרת ב- 770?

ת: A couple of weeks, באלד גלויך מיר האבן

געקומען זיינען מיר געווען, דארטען א פאר וואכן

דערנאך האבן מיר געמובט אין די אפארטמענט

[כמה שבועות, מיד כשהגענו היינו שמה כמה

שבועות, אח"כ עברנו לדירה].

ש: האם הי' לאביך חדר לימוד?

ת: יע [כן].

ש: האם הוא אמר על הספרים שהשתמש שזה שלו?

ת: I never heard about the books from my

father

[אף פעם לא שמעתי מאבי משהו בנוגע לספרים].

ש: האם את יודעת איפה הספרים שהוא השתמש ב- 770 היו מוקמים?

ת: אין זיין צימער און אין דעם לייבערי

In his library, and in his room

[בספרייתו ובחדרו].

ש: כשאת אומרת לייבערי, איפוא הי' הלויבערי?

ת: Downstairs אין די בייסמענט

[למטה במרתף].

ש: כשאביך חי למי חשבת שייך הספרי?

ת: איך האב גארניט געטראכט וועגען דערויף

[בכלל לא חשבתי ע"ז].

ש: האם אביך פעם אמר לך למי הספרים שייכים? לאשתו, לאימך?

ת: איך האב עס פון מיין פאטער ניט געהערט.

[לא שמעתי זה מאבי].

ש: מי הי' האחראי על הספרי' בחיי אביך?

ת: ר' ליבערמאן Rabbi Lieberman [ר' ליברמן].

ש: האם הוא אותו חיים ליבערמאן שבא מאירופא?

ת: יע [כן].

ש: האם חיים ליבערמאן דיבר עם אימך אודות הספרים?

ת: איך האב קיינמאל נישט געהערט [אף פעם לא

שמעתי].

ש: האם הי' משהו אחר אחראי חוץ מחיים ליבערמאן?

ת: איך גלויב ניט, איך האב דאס קיינמאל ניט

געהערט, איך גלויב ער איז געווען אליין In

Charge.

[אינני מאמינה, אף פעם לא שמעתי א"ז, אני

מאמינה שהוא הי' האחראי היחיד].

ש: אחרי פטירת אביך האם חשבת שהספרים שייכים לך?

ת: Me? ... No? קיינמאל ניט אין געדאנק, ניט

אריין קיינמאל ניט.

[אני... לא, אף פעם לא, אף פעם לא עלה

ברעתי].

ש: האם חשבת שחלק מהספרי' שייך לך?

ת: קיינמאל ניט [אף פעם לא].

ש: האם אמך אמרה לך שהיא חושבת שהספרי' שייכת לה?

ת: מיין מוטער האט מיר קיינמאל ניט דערמאנט

וועגן די לויבערי.

[אמי אף פעם לא הזכירה לי בנוגע לספרי'.]

ש: מי הי' האחראי על הספרי' אחרי פטירת אביך?

ת: ווייס איך ניט, Rabbi Liberman איז געווען,
מער ווייס איך ניט.

[לא יודעת, ר' ליברמן הי', יותר אני לא יודעת.]

ש: לפי ידעתך האם ר' ליבערמאן נתן רשות לאחר לנהל
הספרי?

ת: איך ווייס ניט, איך גלויב ניט [אינני יודעת
אינני מאמינה].

ש: לאחר פטירת אביך האם ליבערמאן דיבר עם אימך
בקשר למצב הספרי?

ת: איך האב קיינמאל ניט, קיינמאל ניט געהערט
[אני אף פעם, אף פעם לא שמעתי].

ש: האם הוא דיבר איתך אודות הספרי?

ת: קיינמאל ניט, קיינמאל ניט, קיינמאל ניט
געהערט וועגן די לייבערי

[אף פעם, אף פעם, אף פעם לא שמעתי ממנו
משהו על הספרי].

ש: האם אחותך חנה גורארי אמרה לאחר פטירת אביך
שהספרי שייכת לה?

ת: איך האב דערפון ניט געהערט [לא שמעתי
מזה].

ש: האם קיבלת אחרי פטירת אביך איזה חפצים?

ת: יע, מיינ מוטער מיר געגעבן א קיטל, If You
Know What This Is מיט א Tie און א טלית קטן
[כן, אימי נתנה לי קיטל, אם אתה יודע מה זה,
עם עניבה וטלית קטן].

ש: האם היא אמרה לך שהיא תתן לך חלק מהספרי?
ת: קיינמאל ניט [אף פעם לא].

ש: האם אמך אמרה לאחר פטירת אביך שהבנין שייך
לה?

ת: קיינמאל ניט [אף פעם לא].

ש: לידיעתך למי הי' שייך הבנין ב- 770?

ת: איך האב געווען דערויף ניט געטראכט
קיינמאל [לא חשבתי ע"ז אף פעם].

(ע"כ העו"ד שלנו, מכאן שלהם)

ש: אמך נפטרה ב- 1970 (תשל"א)?

ת: יע [כן].

ש: תתארי את מצב הבריאות של אביך (אחרי בואו
לארצה"ב), האם הי' בריא?

ת: No, He Was Not Healthy

[לא, הוא לא הי' בריא.]

ש: מה היתה מחלתו?

ת: Multiple Sclerosis [שיתוק?].

ש: זה פגע בדיבור שלו?

ת: יע [כן].

ש: האם זה פגע בכושר הפעילות שלו?

ת: To Move Around

[פני: שזה פגע ביכולת כושרו הפיזי].

ש: האם אמך יכלה לשמוע?

ת: No, זייער שווער געהערט [לא, היא שמעה

מאוד חלש].

ש: איך דברו איתה?

ת: מ'האט דעדארפט רעדן אביסל העכער Loud
[היו צריכים לדבר קצת יותר בקול].

ש: האם היתה קוראת שפתיים, או שכתבו לה?

ת: [כן, לפעמים כתבו לה, לפעמים כתבו, אבל זה
הי' רק לפעמים, לעיתים רחוקות אנשים כתבו].

ש: איך הי' מצב בריאותה של אימך בשנים שלאחר
הפטירה?

ת: So So, וואס קען איך זאגן, שוואך.

[ככה, ככה, מה אני יכולה לומר, חלש].

ש: האם שמעת מיד לאחר פטירת אימך שהיא השאירה
מכתב לך ולאחותך?

ת: (גלויך נאך): No, איך געדיינק ניט, No
[מיד אחרי: לא, אינני זוכרת, לא].

ש: מתי שמעת אודות מכתב אימך לך ולאחותך?

ת: א פאר יאר, מיט עטליכע יאר צוריק, אפאר
יאר צוריק, איך קען ניט זאגן Exactly, אבער א
פאר יאר צוריק.

[כמה שנים, לפני כמה שנים, אני לא יכולה
להגייד בדיוק, אבל לפני כמה שנים].

ש: האם קראת את המכתב?

ת: איך האב ניט געליינט, איך געדיינקט ניט איך
זאל דאס קריגען, איך געדיינקט ניט I Don't

Remember, איך האב ניט געליינט.

[לא, לא קראתי, אני לא זוכרת שקבלתי את זה,
אינני זוכרת, לא קראתי את זה].

ש: ממי שמעת שיש כזה מכתב?

ת: From My Sister [מאחותי]

ש: אחותך גרה ב770?

ת: יע [כן].

ש: איך דיברתם אחת עם השנייה בשנים האחרונות?

ת: In Person, און אין טעלפעפאן.

[פנים אל פנים, ובטלפון].

ש: מה הי' יותר?

ת: איך גלויב אין טעלעפאן [אני מאמינה בטלפון]

ש: האם היית מבקרת אותה בדירה ב770?

ת: ניט זייער אפט especially די לעצטע יארן (למתרגם: ניט די "last" די "לעצטע").

[לא לעתים קרובות, במיוחד בשנים האחרונות.]

ש: מתי ראית אחותך פנים אל פנים בשנים האחרונות?

ת: איך פלעג קומען א אנדערש מאל

I Can't Remember It Was a few times

מיר זאלן דורך פארן האבן א "רייעד", מיט די

קאר, אבער ס'אויך ניט געווען זייער אפט

instead of "visiting in".

[לפעמים הייתי מגיעה עם המכונית ששנינו יסעו

ל"רייעד", תמורת ביקור.]

ש: כשדיברת אודות המכתב של אימך, האם זה הי

בטלפון?

ת: אויפן טעלעפאן, וואס איך געדיינק איז אויפן

טעלעפאן, מער געדיינק איך ניט.

[מה שאני זוכרת זה על הטלפון, יותר מזה אינני

זוכרת.]

ש: כשדיברת עם אחותך בטלפון באיזה שפה דיברת?

ת: Mostly Russian [הרוב ברוסית].

ש: מאז שאמך נפטרה האם דיבר איתך ר' ליבערמאן

אודות הספרי?

ת: He said, he's leaving, he's leaving, he's

leaving.

[הוא אמר, הוא עוזב, הוא עוזב, הוא עוזב.]

ש: מה הפירוש הוא עוזב?

ת: ער איז מיד און ער וויל ניט,

He's tired and can't anymore.

און מארגאן איז ער ווידער געקומען אין לייבערי

[בגלל שהוא עייף ולא יכול לעבוד יותר, הוא

עייף והוא לא יכול אבל למחרת הוא חזר שוב

לספרי.]

ש: תסבירי שכוונתו כשאמר שהוא עוזב, הוא עוזב!

ת: אז ער איז שוואך אין געזונט און דער זיכרון,

גייט עם נישט גוט און ער ווייס ניט וואס גייט זיין,

next און דערפון וויל ער אוועק גייען פון די

לייבערי, אבער מיט מיר האט ער זייער זעלטען

גערעט, איך האב אים זייער געזען.

[שהוא חלש בבריאות, ובזיכרון ולכן הוא רוצה

לעזוב את הספרי, אבל לעיתים רחוקות דיברנו,

ולעיתים רחוקות ראיתי אותו.]

ש: אחר פטירת אימך האם הלכת לראות את הספרי?

ת: ניין [לא].

ש: האם אחותך חנה הלכה לראות את הספרי?

ת: איך ווייס ניט [אינני יודעת].

ש: האם היא אמרה שהיא תלך לראות?

ת: איך האב קיינמאל ניט געהערט, ניין [אף פעם

לא שמעתי, לא.]

ש: האם ר' ליבערמאן ביקש ממך לתת כסף כדי לתקן

משהו?

ת: קיינמאל ניט [אף פעם לא].

ש: האם הוא ביקש מאחותך חנה לתת כסף?

ת: איך ווייס ניט [אינני יודעת].

ש: האם היא סיפרה לך שנתנה כסף?

ת: קיינמאל ניט געזאגט, No [לא אף פעם לא

אמרה.]

ש: האם היא דיברה איתך עד השנה האחרונה אודות

הספרי?

ת: I can't Remember [אני לא יכולה להיזכר].

ש: האם את זוכרת אם דיברה איתך בשנה האחרונה

אודות הספרי?

ת: ניט לאנג, This Lately, very Lately [לאחרונה,

ממש לאחרונה].

ש: האם זה הי' בטלפון?

ת: טלפון [טלפון].

ש: מה היא אמרה לך אז?

ת: וואס וועט זיין מיט די לייבערי [מה יהי' עם

הספרי].

ש: ומה ענית לה?

ת: וואס האב איך איר געענפערט, איך האב

געזאגט אז מ'זיינען געגאנגען אין די לייבערי

Room מיר האבן גערעט אז מ'גייט אין די

לייבערי און מענטשען האבן געזען אז בערי איז

אריינגעגאנגן אין די לייבערי און האט גענומען

ביכער, האט זי מיר גענפערט אז בערי איז ניט

קיין גנב, זאג איך איר, ער איז געגיינגען סיקרטלי

און דא האט מען אנגהויבן צו רעדן ווגען ... האב

איך איר געזאגט אז אויב מיין פוטער האט

געוואלט לאזן די קינדער, האט ער גענוג געקענט

שרייבען, און ער איז געווען גאנץ ארגענעזירטע

מענטש, און גאנץ סיריאזע, און ער האט געהאט

צייט צו באטראכטן, און געווען פריי אין

שרייבען, וואלט ער געלאזן א note אדער עפעס

ווגען די לייבערי, און וויבאלד ער האט גערניט

נישט געשריבען געהרט עס ניט צו-מיר אוואדע

ניט, אויך האב איך געזאגט מיין שוועסטער, אז

ביי אונז איז געווען א אינגערע שווערסטער, און

זי איז אומגעקומען אין Concentration Camp
און אזוי ווי זי איז געשטארבן, אזוי זי איז ניט דא,
אין דער זאך בין איך ניטא, איך בין געשטארבן,
טו ווי דו ווילסט, און איך האב אגעהאנגען
That's all [מה ענית לה, אמרתי לה שהלכו
לספרי, דיברנו שהלכו לספרי' ואנשים ראו איך
שבארי נכנס ולקח ספרים, אז היא ענתה לי
שבארי אינו גנב, אז אמרתי לה שהוא הלך
בהחבא, ואז התחלנו לדבר על ... אמרתי לה
שאם אבא שלי הי' רוצה להשאיר לילדים הי'
יכול לכתוב, הוא הי' בן אדם מאוד רציני,
ומאורגן, והי' לו זמן לחשוב, והי' "פריי אין
שרייבען", אז הוא הי' משאיר פתק או משהו
בנוגע להספרי, ובגלל שהוא לא כתב שום דבר
זה לא שייך אלי בטוח, גם אמרתי לאחותי
שאצלנו היתה אחות צעירה, שנפטרה במחנה
השמדה, וכמו שהיא נפטרה ואינה מעורבת
בענין, גם אני לא מעורבת, ונפטרה, ותעשי מה
שאת רוצה, וסגרתי הטלפון, וזהו.]

ש: השיחה הזאת היתה בטלפון?

ת: On the telephone [בטלפון].

ש: האם היתה איזה שיחה בנוגע לזה שבארי יכול ללוות
ספרים?

ת: My sister called me up and said, that Barry
was in my father's study, and he took a
couple of books, and he didn't take but he...
ער האט ניט גענומען קיין געשריבנע נאר א פאר
בוקס, האב איך איר גארניט ניט געענפערט
[אחותי התקשרה אלו ואמרה שבארי הי' בחדר
לימוד של אבא שלי ולקח כמה ספרים, הוא לא
לקח כתבי יד כי אם כמה ספרים, ולא ענית לי
שום דבר.]

ש: השיחה הזאת היתה גיב בטלפון?

ת: יע [כן].

ש: באיזה שפה?

ת: רוסיש Russian [רוסית].

ש: מה הבנת מיזה שאחותך אמרה שבארי לקח כמה
ספרים?

ת: איך האב זיך פארגעשטעלט אז א מענטש
נעמט א פאר בוקס און ער וויל א קוק טאן, און
בריינגט זיי נאך נאר דערויף צוריק (המתרגם
תירגם המילה "דערויף" ל"למחרת", ואמרה לו
הרעבצין: (I didn't say "tomorrow")
[שיערתי שבן אדם לוקח כמה ספרים לעיין בהם
ואח"כ מחזיר אותם, (המתרגם אמר שהוא מחזיר

אותם למחרת, אז הרעבצין אמרה "לא אמרתי
מחר".]

ש: האם אמרת בשיחה עם אחותך שבארי יכול לקחת כל
הספרים שהוא רוצה?

ת: איך געדיינק דאס ניט, איך געדיינק אזא זאך
ניט, Never [אף פעם אינני זוכרת, אינני זוכרת
דבר כזה].

ש: האם השתמשת אי פעם כשדיברת עם אחותך על
הספרי, או על בארי את המילים "בלי פירסום"?

ת: איך געדיינק ניט, I don't think so איך געדיינק
ניט, the only thing the only time וואס איך האב
דאס געזאגט דעם ווארט "בלי פירסום", איז
געווען ווען מיין פוטער האט מען באפרייט, ער
איז דאך געווען פארשיקט אין קאסטראמא, האט
מען עם באפרייט, בין איך געגיינגען טלעפאנירן
אין לענינגראד, ווייל זיי האבן געלעבט אין
לענינגראד, און מיין שוועסטער איז צוגעגאנגען
דארטן צום טעלעפאן, און גאזאגט מיר קומען אף
שבת בלי פירסום, וויילע אין רוסלאנד זאל מען
ניט פארשטייען דעם ווארט, אז ער איז פריי, און
ס'זאל ניט צוקלייבן קיין צופיל מענטשען אין
הויז, דאס האב איך געזאגט, מער געדיינק איך
ניט [אינני זוכרת, אני לא חושבת כך, הפעם
היחידה שהשתמשתי את המילים בלי פירסום הי'
כששחררו את אבי, הרי הוא הי' בגלות
בקאסטראמא, וכששחררו אותו התקשרתי
ללענינגראד, בגלל שהם גרו שם, ואחותי נגשה
לטלפון, ואמרתי שאנו מגיעים לשבת בלי
פירסום, בגלל שברוסי' לא יבינו שהוא משוחרר,
ושלא יתקבצו יותר הרבה אנשים בבית, זה מה
שאמרתי, יותר אינני זוכרת.]

ש: האם את זוכרת שלאיימך הייה כמה מפמוטים של כסף?

ת: She had, but I don't remember, I can't
recall how many.

[היו לה, אבל אני לא זוכרת, אני לא יכולה
להיזכר כמה.]

ש: יש לך כמה מפמוטים האלו, או אין לך?

ת: My sister sent me, after my mother [אחותי
שלחה לי לאחר פטירת אימי.]

ש: אז יש לך כמה מפמוטים אלו?

ת: Yes [כן].

ש: ולה יש גם מפמוטים האלו?

ת: I believe so, I don't know [אני מאמינה כך,
אבל אינני יודעת.]

ש: האם את זוכרת שלאיימך היו שני קאנדילאברא?

ת: (שאלה מה זה ווארנעט, והסבירו ואז"כ אמדה): Oh, yes [בן.]

ש: והאם יש לך אחד מאלו?

ת: געדיינק ניט, Maybe געדיינק ניט [אולי, לא זוכרת.]

ש: כשאמך נפטר, איך הוחלט מי יקבל מה, מהדברים שהי' שייכים אלי'?

ת: איך ווייס ניט ווער האט decided איך האב ניט decided [אינני יודעת מי הי' המחליט, אני לא.]

ש: האם קיבלת איזה דברים מאחותך חנה?

ת: Glassware I told you, האב איך איך געזאגט יע, און Linen געדיינק איך ניט, און Jewelry געדיינק איך אויך ניט, קען זיין איך האב פארגעסן אין דעם מאמענט [דברי זכוכית אמרתי לכם כבר, סדינים, אני לא זוכרת, תכשיטים אני גם לא זוכרת, יכול להיות ששכחתי כרגע.]

ש: האם זכור לך אסיפה שהי' יום או יומיים אחרי פטירת אמך?

ת: שבעה [שבעה.]

ש: אסיפה שהשתתפו את ובעלך, אחותך חנה ובעלה, ובערי גורארי'?

ת: I don't recall [אינני זוכרת.]

ש: האם זכור לך איזה דיבורים אחרי שאמך נפטר, בנוגע לחנה גורארי' אם תשאר בדירתה ב- 770?

ת: No, איך געדיינק ניט, און אזא Meeting איז ניט גאר ניט געווען [לא, אינני זוכרת, וכזו אסיפה בכלל לא הי'.]

ש: האם היז איזשהו אסיפת משפחה לאחר שאמך נפטר, וששם דיברו שחנה גורארי' תשאר בדירתה ב- 770?

ת: איך איך געדיינק ניט, I don't remember [אינני זוכרת.]

ש: העדת בנוגע לשיחה שהי' לך עם אחותך בנוגע לספרי' מה שמר לואין שאל אותך?

ת: דאס איז געווען ניט לאנג, That was lately [זה היה בזמן האחרון.]

ש: וגם אמרת שאינך זוכרת באם הי' לך איזה דיבורים עם אחותך בנוגע להספרי'?

ת: איך האב איך געזאגט אז איך געדיינק ניט צי ס'איז געווען א געשפרעכץ צווישן מיר מיט מיין שוועסטער פריער, יארן פריער [כבר אמרתי לכם שאינני זוכרת אם בזמן מוקדם הי' שיחה ביני ובין אחותי בנוגע לספרי'.]

ת: Yes [בן.]

ש: ויש לך אחד מהם, או אין לך?

ת: Two [שתיים.]

ש: יש לך את שניהם?

ת: My sister sent me two [אחותי שלחה לי שנים מהם.]

ש: היא שלחה לך שניהם?

ת: Two candlesticks, לויכטער ניט קיין Candelabra [שני פמוטים יחידים, לא קאנדילאברא.]

ש: כשאני אומר קאנדילאברא, למה את חושבת שאני מכון?

ת: A candelabra has many arms [לקאנדילאברא יש הרבה קנים.]

ש: האם יש לך את שניהם שהיו לאימך?

ת: I have candlesticks [יש לי פמוטים יחידים.]

(באמצע ביקשה משד"ב גאנבורג שיביא מהחדר הסמוך פמוטים להראות לו)

ש: לאמא שלך היו כמה כוסות קריסטל?

ת: She had, yes. [היו לה, בן.]

ש: ואת קיבלת כמה מהם?

ת: Yes.. not quite crystal glass, French glass [בן, לא קריסטל אלא פרענץ.]

ש: קבלת כמה מהם?

ת: Yes [בן.]

ש: הגברת גורארי' קיבלה כמה מהם?

ת: I don't know, איך האב קוינמאל ניט געפרעגט,

[אינני יודעת, אף פעם לא שאלתי אותה.]

ש: האם לאימך הי' תכשיטים?

ת: איך גלויב ניט [אינני מאמינה.]

ש: האם זכור לך שהי' לה שתי שרשרות זהב?

ת: Yes, she had two gold chains [בן, היו לה שני שרשרות זהב.]

ש: והאם קיבלת אחת מאלו?

ת: Yes [בן.]

ש: והאם לגברת גורארי' יש את השני?

ת: ווייס איך ניט, איך געדיינק ניט [אינני יודעת, אינני זוכרת.]

ש: האם את זוכרת שלאמך היו שני גאלד ווארנעט?

ש: האם אין זה עובדה שבהרבה זמנים והודמנויות גברת גורארי' בקשה ממך לעשות משהו בנוגע לספרי'?

ת:

Ms. Gurary? No, איך גלויב ניט, געדייניק ניט, געדייניק ניט.

[גברת גורארי'?, לא, אינני מאמינה, אינני זוכרת.]

ש: כשדברת עם גברת גורארי' לאחרונה אמרת לה שמכיון שאביכם לא כתב מאומה אודות הספרי' אין זה שייך לך, האם זה נכון?

ת: מיט מיר האט ניט צו טאן [אין זה שייך לי.]

ש: כשדיברת עם גברת גורארי' לאחרונה אמרת לה שמכיון שאביכם לא כתב מאומה אודות הספרי' אין זה שייך לך, האם זה נכון?

ת: די גאנצע צייט זאג איך אז עס באליינגעט ניט צו מיר [הנני אומרת כל הזמן שאין זה שייך לי.]

ש: וזהו משום שאביך לא כתב שום דבר אודות זה, האם זה נכון?

ת: זיכער, זיכער, יע [ודאי, ודאי, כן.]

ש: ולהבנתך, באם היה כותב על דבר זה, היה זה שלך?

ת: איך האב ניט געטראכט וואס ווען He did, דאס האב איך קיינמאל ניט געטראכט, איך ווייס א פאקט אז ער האט ניט געשריבען באליינגעט עס ניט צו מיר און That's all

[לא חשבתי מה היה באם היה כותב, אני יודעת את העובדה שלא כתב, וזהו הכל.]

ש: בעדותך היום אין לך שום ספק שהספרי' היתה של אביך לעשות בה כטוב בעיניו?

ת: Let's put it this way, אויב ער וויל אזוי, איך האב גארניט געוואוסט צו, וועמען באליינגעט דער לייבערי מען קען ניט וויסען, וואס מיינט ער אז מיינן פאטער האט מיר ריפארדער צי די לייבערי געהרעט עם צי די לייבערי געהרעט ניט עם, איך האב קיינמאל מיט עם וועגן די לייבערי קיין ווארט ניט אויסגערעט און That's all [באם הוא רוצה שיהי' כך, לא ידעתי למי היתה הבעלות על הספרי' א"א לדעת זאת, מה הוא חושב שאבי דיווח לי האם הספרי' שייכת לו או לא? מעולם לא דיברת איתו אודות הספרי' וזהו.]

ש: הוא אף פעם לא הזכיר שהספרי' שייכת לאגרי'?

ת: My father didn't speak to me about the library, that's all, קיינמאל ניט געהערט פון עם That's all.

[אבי לא דיבר איתי אודות הספרי', וזה הכל, מעולם לא שמעתי ממנו ע"ז וזה הכל.]

ש: האם הנך זוכרת שלאמך היה טבעת יהלום?

Yes, I forgot to tell you that I have to tell you too, my sister sent me over a diamond ring and it's still there I can give it to her back, that was two diamonds in there. [כן, שכחתי לומר לך שאחותי שלחה לי טבעת יהלום וזה עדיין שם, אני יכולה להחזיר לה את זה, היו בה שני יהלומים.]

ש: וכבר העדת שקיבלת שרשרת זהב אחת האם זה נכון?
ת: I received [קבלתי.]

ש: ואולי זהב אחד ווארנעט?

ת: I don't know, I don't remember. [אינני יודעת, אינני זוכרת.]

ש: האם את יודעת מה הכוונה בבורנט פרלס, סוג תכשיטים?

ת: איך פארשטיי ווי אלע פארשטייען [אני מבינה כמו שכולם מבינים.]

ש: האם קבלת מאמך חלק מהם?

ת: קאלטשער פרלס? וואס מיינט ער, קאלטשער אדער Burnt

ש: הרופים!

ת: פארברענטע פערלס? No I don't remember [פנינים שרופים, לא, אינני זוכרת.]

ש: ואת זוכרת שלאמך היו שני לאפיען פמוטים?

ת: Yes, די, וואס איר האט געזען Candlesticks [כן מה שראיתם, פמוטים.]

ש: האם הם פה?

ת: Yes, my sister, האט מיר עס געשיקט נאך מיינ מוטער [כן, אחותי שלחה לי אותם אחרי פטירת אימי.]

ש: האם קבלת בגדים שהיו שייכים לאמך אחר פטירתה?

ת: I don't believe, I don't remember [אינני מאמינה, אינני זוכרת.]

ש: האם את זוכרת שהיה לה מעיל פרווה?

ת: Ach... no..., she had a very old one, very very old one, no I didn't receive of hers. I forgot to tell you about the rings some שמטות that's all [הי' לה מעיל מאוד ישן, ואני לא קיבלתי את זה. שכחתי לומר לך אודות הטבעות.]

(הפסקה עשר דקות, העו"ד הראה לרבנית מסמך מסוים, ושאל:)

ש: האם את מזהה את הכתב יד של אמך במסמך זה?

ת: Yes [כן.]

ש: האם ראית מאוחר מסמך זה?

I don't know what's in the document :ת
[אינני יודעת מה במסמך.]

ש: מר לואין לא אמר לך מה במסמך?

I don't remember [אינני זוכרת.]

ש: האם הנך זוכרת את עצמך חותמת איזו שהם ניירות
בנוגע בית אביך לאחר פטירתו?

I signed a paper when my father passed :ת
away, and I figured, I thought that it was for
the לוי'ה or for פון דער מצבה, ניט דער מצבה
גאר דער ארט וואו צו ער זאל פארנעמן, דאס איז
געווען באלד שבעה דאכטזאך, פאר שבעה נאך.
[חתמתי מסמך לאחר פטירת אבי, וחשבתי שזה
הי' בנוגע להלווי, או בנוגע המצבה, לא המצבה
אלא המקום שבו תהי' מנוחתו, זה הי' בתחילת
השבעה, כנראה, כמדומה לי עוד לפני השבעה.]

ש: ברצוני להראות לך מסמך ששמך מפיע בתחתיתו, כדי
לדעת באם את חתמת אותו?

(העו"ד שלהם רצה לארום שפיל, ויודל אמר שהרעקארד ידאח
שאין חתימה על נייר זה)

No, No [לא, לא.]

ש: אני מראה לך מסמך, כתוב באידיש בן שני דפים נייר
מכתבים של נ.ד.ש. האם ביכולתך לומר לי האם זהו כתב
יד אמך?

it's very similar [זה מאוד דומה.]

ש: האם ביכולתך לומר לי את התאריך שבראש המסמך?

I can't, I can't see well [אינני יכולה, אינני
יכולה לראות טוב.]

(המתרגם אמר שהתאריך הוא: עש"ק כ"ד שבט תש"ד או ז')

No [לא.]

ש: להבנתך, האם הי' לאמך האפשריות לעשות זאת?

No [לא.]

ש: לאחר פטירת אביך להבנתך, היתה הספרי' של אמך?

I had no understanding at all after my

father, nothing.

[לא היה לי שום מושג בזה לאחר פטירת אבי,

שום דבר.]

ש: לעולם לא חשבת ע"ז?

No [לא.]

ש: אינך זוכרת שגברת גורארי' שאלה אותך ע"ז?

Those years? ת:

(נענה בראש לשלילה)

[באותם השנים? נענה בראש לשלילה.]

ש: לאחר פטירת אמך האם הנך זוכרת את גברת גורארי'
שואלת אותך אודות הספרי', לא לארונה, אלא תיכף לאחר
פטירת אמך?

I don't remember [אינני זוכרת.]

ש: אבל יתכן ששאלה אותך, רק אינך זוכרת?

What she might I can't tell you, I know for

sure I don't remember, I don't think she

asked me something about it.

[מה שביכולתה אינני יכולה לומר לך, אני יודעת

בוודאות שאינני זוכרת, אינני חושבת ששאלה

אותי אודות זה.]

ש: בתקופה שלפני פטירת אביך האם את יודעת שבעלך
העביר כתבים מחדרו?

I don't think so (נענה בראש לשלילה)

[אינני חושבת (נענה בראש לשלילה).]

ש: האם את זוכרת אי פעם שאמך דברה אתך בקשר
לכתבים?

never. About כתבים [אודות כתבים, אף

פעם.]

ש: האם אמך אי פעם דברה עם אביך בנוכחותך אודות
כתבים?

In my presence, never [בנוכחותי, אף פעם.]

ש: האם בעלך אי פעם העיר לך משהו בנוגע כתבים?

No [לא.]

ש: האם את זוכרת איזה שיחה אחרי פטירת אמך בנוגע
גברת גורארי' ובעלה, שישארו בדירה ב- 770 א.פ.?

Never [אף פעם.]

ש: האם זה הי' פשוט שימשיכו לדור שם, אחרי שאמך
נפטרה?

There was no discussion, never, never,

never.

[לא היו שום שיחות אף פעם, אף פעם.]

ש: ואת אף פעם לא חשבת ע"ז?

Never [אף פעם.]

ש: האם את זוכרת באיזה פעם שיהי' איזה הזכרה של
אגו"ח בנוגע לספרי'?

I'm not answering that, I can't, I can't :ת
[אני לא עונה את זה, אינני יכולה, אינני יכולה.]

ש: האם לתרגם את השאלה?

I understood, but it has nothing to do with

me, since I'm not interested it has nothing to

do with me, so if you get annoyed, I'm sorry.

[הבנתי את השאלה, אבל זה לא שייך אלי היות

שאינני מעונינת, זה לא שייך אלי.]

No, I don't think so.:ת
[לא, לא חושבת.]

ש: האם היית מדעת שיש דוֹזְקִים במרתף?
Insects is all around the city.:ת
[יש דוֹזְקִים בכל העיר.]

ש: כן, אבל האם ידעת במיוחד שיש בעי עם דוֹזְקִים
ב770?

It was not very long taken care of, the :ת
library, and it is possible every, everything
there to find here.
[הרבה זמן לא טיפחו את הספרי', ומאוד הי'
שייך למצוא שם הכל.]

ש: איך נדע לך שבארי ג. לקח ספרים מהספרי'?
Some of the boys noticed that, yeshiva boys :ת
[כמה מהבחורים הבחינו את זה, מבחורי ישיבה.]

ש: מה שמותם?
I don't know the names :ת
[אינני יודעת
השמות.]

ש: איך זה הובא לידיעתך?
H. told me :ת
[מר ה. סיפר לי.]

ש: ואיך הגבת למר ה. כשסיפר לך בנוגע לספרים שלוקחו
מהספרי'?

I don't remember :ת
[אינני זוכרת.]

ש: מה אמר מר ה. כשסיפר לך שספרים נלקחים מהספרי'?
Simply that books are taken from the :ת
library, that's all.
[פשוט שספרים מלוקחים מהספרי', וזהו זה.]

ש: ולא סיפר מי לקח את הספרים?
He said :ת
[הוא אמר.]

ש: הוא אמר שבארי לוקח ספרים?
Yes :ת
[כן.]

ש: והאם הוא שאל אותך אם זה בסדר לבארי לקחת
ספרים?

I don't remember telling him something, I :ת
don't remember, I really don't
[אינני זוכרת מה אמרתי, אני באמת לא זוכרת.]

ש: מה הוא אמר לך ע"ז שלקחו ספרים?
He said that Barry took books :ת
[הוא אמר שבארי לקח ספרים.]

ש: והאם הוא שאל אותך אם זה בסדר?
No, it was very short, he didn't ask :ת
anything

ש: מה הי' התשובה לשאלה האחרונה?

No, no answer no question, and that`s all :ת
and don`t ask about it.
[לא, אמרתי לך שאני מחוץ לענין זה, ואמרתי
לאחותי אני לא קיימת בכל הסיפור.]

ש: את לא רוצה לענות השאלה הזאת?

No, I told you I`m out of it, this, and I said :ת
to my sister and I don`t exist in that, in the
whole thing
[לא, אמרתי לך שאני מחוץ לענין זה, ואמרתי
לאחותי אני לא קיימת בכל הסיפור.]

ש: מה את מתכוונת בזה שאת לא קיימת בכל הסיפור?
About the library. :ת
[אודות הספרי'.]

ש: מה את מתכוונת?

What do you mean? I told my sister I'm :ת
not alive. My younger sister died in the
concentration camps, so I'm dead in that
question, and that's all.

[מה אתה מתכוון? אמרתי לאחותי שאני לא
בחיים, אחותי הצעירה נפטרה במחנה השמדה,
לכן אני נפטרה בשאלה הזאת, וזהו זה.]

ש: בקשר לספרי'?

Yes, and I hanged up, "and do what you :ת
want", that's what I told her, and that I repeat
it to you too.

[כן, סגרתי את הטלפון, "תעשי מה שאת רוצה",
וזהו, זה מה שאמרתי לה, וזה מה שאני חוזרת
לך.]

ש: אז אמרת לאחותך שאין לך שום אינטרעס בספרי',
האם זה נכון?

That's right, don't ask me any more :ת
questions.
[זה נכון, אל תשאל אותי יותר שאלות.]

ש: האם את היית מדעת שבמרתף של 770 היתה בעי עם
עכברים?

I didn't conrol them. :ת
[לא שלטתי עליהם.]

ש: אבל ידעת שהיו שם, לא?
Maybe, I don't know.:ת
[יכול להיות, אינני יודעת.]

ש: האם שמעת פעם ממישהו שיש עכברים במרתף?

I don't remember.:ת
[אינני זוכרת.]

ש: יכול להיות ששמעת אבל את פשוט לא זוכרת?

[לא, זה היה מאוד קצר, ולא שאל אותי שום דבר.]

ש: כמה זמן הי' השיחה הזאת, פחות מדקה?

ת: I didn't watch the time.
[לא הסתכלתי על השעון.]

ש: האם את זוכרת מה אמרת למר ה.?

ת: I don't remember it was very short, I was surprised.

[אינני זוכרת, זה הי' מאוד קצר, הייתי מופתעת.]

ש: האם את יודעת למה מר ה. סיפר לך שלקחו ספרים?

ת: Because he was around there, he was

always around 770, always.

[הוא הסתובב שם, הוא תמיד מסתובב סמוך ל-770, תמיד.]

ש: האם מר ה. אמר לך למה הוא סיפר לך שבארי לוקח ספרים?

ת: No, he didn't tell me.
[לא, הוא לא אמר לי.]

ש: את לא גרה ב-770, נכון?

ת: No, I live here.

[לא, אני גרה כאן.]

ש: את גרה ב-1304 פרעזידענט סטריט?

ת: Yes

[כן.]

ש: האם את אמרת למר ה. ללכת לדבר עם מישהו אחר, בנוגע לספרים?

ת: No, I don't remember telling him something, I don't remember, I really don't.
[לא, אינני זוכרת אומרת לו משהו, אינני זוכרת, אני באמת לא זוכרת.]

ש: האם הצטערת כשאמר מר ה. שבארי לקח ספרים מהספרייה?

ת: I can't remember really.

[אני באמת לא יכולה לזכור.]

(המתרגם חזר על השאלה, והיא ענתה:)

[I was surprised] [הופתעתי.]

ש: האם הצטערת?

ת: I didn't hold my pulse, I can't tell you.

[לא יכולה להגיד לך, לא בדקתי את הדופק.]

ש: האם סיפרת לבעלך ע"ז?

ת: I don't remember, I really don't remember.

[אינני זוכרת, באמת לא זוכרת.]

ש: את היית קרובה לאמך, נכון?

ת: Yes [כן.]

ש: מוצג הנאשם, זה בכתב ידה או לא?

ת: Yes [כן.]

ש: או עכשיו שהמתרגם הקריא לך את זה, אני רוצה לדעת אם הי' לך פעם איזה שיחה...

ת: Never [אף פעם.]

ש: בבקשה תני לי לגמור את השאלה.

ת: I tell you never.

[אני אומרת לך אף פעם.]

ש: אני מאמין לך. אבל אני חייב בכוונה לגמור את השאלה. האם הי' לך אי פעם שיחה עם אמך, אודות מוצג זה?

ת: איך זאג אייך די זעלבע זאך קיינמאל ניט

never

[אף פעם, אני אומרת לך אותו דבר, אף פעם.]

ש: איזה שנה עזבתם את ריגא, את ובעלך לברלין?

ת: איך גלויב אין גנין-און-צוואנציג אדער אכט-אין-צוואנציג.

I don't remember, 1928.

[נראה לי בעשרים ותשע, או עשרים ושמונה, אני לא זוכרת, 1928.]

ש: האם בעלך עבד כשגרתם בברלין?

ת: No, he was a student.

[לא, הוא הי' סטודנט.]

ש: איפוא השגתם כסף לחיות כשהייתם בברלין?

ת: דאס קען איך ניט ענטפערן. that's all

[את זה אינני יכולה לענות, זהו.]

ש: האם קבלת כסף מאביך כשהיית בריגא?

ת: I don't remember [אינני זוכרת.]

ש: האם את יודעת מאיפוא השגת כסף, ואת לא רוצה להגיד?

ת: I don't remember really.

[אני באמת לא זוכרת.]

ש: אין לך שום זיכרון איך קיבלתם כסף לחיות בברלין?

ת: I don't remember, no.

[אינני זוכרת, לא.]

ש: באיזה שנה עברתם לפאריז?

ת: I don't remember.

[אני לא זוכרת.]

ש: בערך?

ת: Approximately after Hitler came, I don't remember.

[בערך אחרי שהיטלר הגיע, אינני זוכרת.]

ש: 1933-34?

ת: I can't... אינן-איין-דרייסיג, צווי-איין-דרייסיג,
no later. פריער, איך געדעדיינק ניט, I don't
know it was such a panic.
[אינני יבולה, אני לא זוכרת, קודם, לא יותר
מאוחר, שלושים ושתיים, שלושים ואחד, לא
יודעת זה הי' כזה פאניקה.]

ש: אז בעלך הי' סטודנט בברלין לפני שעברתם לפאריז?
ת: In Berlin, yes. [בברלין, כן.]

ש: מה הוא למד בברלין?
ת: נאטור פילאספי, נאטור פילאסופי you're a
lawyer, you should know!
[פילוסופיה טבעית, פילוסופיה טבעית, אתה עו"ד
אתה צריך לדעת!]

ש: פילוסופיה טבעית?
ת: Yes. [כן.]

ש: וגם את היית סטודנטית בברלין?
ת: Mathematics. [מתמטיקה.]

ש: והייתם שניכם סטודנטים מלאים?
ת: דאכטזאך אזוי, איך געדדיינק ניט [נראה לי
ככה, אינני זוכרת.]

ש: ואת לא זוכרת אחד משניכם, אם הי' לו איזה עבודה
מיוחדת?
ת: In Berlin, no. [בברלין לא.]

ש: האם ידוע לך אם לאביך הי' איזה חסיד כשהיית
בברלין, בכלל חסידים?

ת: I don't know I חסידים Ah...
[אה.. חסידים, אני לא יודעת.]

ש: אף פעם לא פגשת כאלו חסידים?
ת: In Berlin? [בברלין?]

ש: כן!

ת: I met Rabbi Soloveichik, was at the
university, his son, if you know him.
[פגשתי את הרב סולובייצ'יק, הוא הי'
באוניברסיטה, בנו, אם אתה מכיר אותו.]

ש: הוא הי' סטודנט?

ת: you ask me about rabbi solovechik?
[שאלת אותי על ר' סולובייצ'יק.]

ש: כן!

ת: You have to have information about him?
[אתה צריך אינפורמציה עליו.]

ש: יש סיבות לזה, אני לא אשאל אותך הרבה רק כמה
שאלות?

ת: Yes, he was a student

[כן, הוא הי' סטודנט.]

ש: האם הוא הי' אחד מהחסידים של אבא שלך?
ת: I don't know, he was very very respectful,
to my father

דאס איז, for sure, זייער זייער מיט גרויס דרך
ארץ מיט בכבוד זייער, אבער וואס פאר א
באצירונגען האט עס?

[אני לא יודעת, הוא הי' מאוד מכבד את אבי, זה
בטוח מאוד מאוד עם הרבה דרך ארץ, עם הרבה
כבוד, אבל מה זה שייך לפה?]

ש: האם את יודעת אם אחד מהחסידים של אביך נתנו לך
או לבעלך כסף כשהייתם בברלין?

ת: I'm not answering, that's all.
[אני לא עונה, וזהו.]

ש: האם זהו משום שאת לא יודעת את התשובה לשאלה
הזאת?

ת: I'm not answering, that's all.
[אני לא עונה, וזהו.]

ש: מה עשית כשעברת לפאריז?

ת: I was working a little bit.
[עבדתי קצת.]

ש: האם את זוכרת מה בעלך עשה שם?

ת: He was working, too.
[הוא גם עבד.]

ש: האם גם את למדת שם?

ת: ??? [כן, בטח.]

ש: והאם את זוכרת מאיפוא השגתת כסף לחיות כשהיית
בפאריז?

ת: Leave me out of money please, and I'm
not going to answer.

[תוציא אותי מהכסף בבקשה, ואני לא הולכת
לענות על זה.]

ש: מרת ש. את לא רוצה לענות על השאלה שלי?

ת: I don't want to. [אני לא רוצה.]

ש: אבל את יודעת את התשובה, את רק לא רוצה לענות?

ת: I don't know if, I can't remember every
step of my life, I traveled so much I was in
Italy, I was in England, I was in Prague, in
Chekloslovakia, and I was in Poland, I can't
tell you every minute of my life.

[אני לא יודעת, אינני יכולה לזכור כל צעד-בחיים
שלי, נסעתי כל כך הרבה, הייתי באיטליה, הייתי
באנגליה, הייתי בפראג, צ'כסלובקיה, והייתי

בפולין, אינני יכולה להגיד לך כל דקה מהחיים שלי.

ש: את היית סטונרית מלאה בפאריז?
ת: Almost [במעט].

ש: והאם בעלך היה סטונרט מלא?
ת: Almost [במעט].

ש: אחרי שנודע לך שבארי לקח כמה ספרים מ-770 האם פעם דיברת עיז עם בעלך?
ת: My husband is very busy. [בעלי עסוק מאוד].

ש: אני יודע..

ת: He's very, very busy, he comes late at night home, and leaves early in the morning and I didn't have too many chances. [הוא עסוק מאוד, הוא מגיע הביתה מאוחר בלילה, והוא עוזב מוקדם בבוקר, ולא היה לי מדאי הרבה פעמים].

(כשגמרה סילקה פניה ליודל, כאילו לא דוצה לענות)

ש: חוץ ממרז. האם דיברת עיז שבארי לקח כמה ספרים?
ת: I don't think so. [נדמה לי שלא].

ש: האם את יודעת איך נודע לבעלך שבארי לקח כמה ספרים?

ת: I don't know [אינני יודעת].

ש: כל כמה זמן את מסוגלת לעזוב את הבית?
ת: Now? [עכשיו?]

ש: כן.

ת: I'm going out now sometimes mid-day for a couple of hours [אני הולכת עכשיו לפעמים, בצהריים לכמה שעות].

ש: את הולכת לקניות כמה פעמים בשבוע?
ת: Not lately, I can't [לאחרונה לא, אינני יוכלה].

ש: לאן את הולכת כשאת יוצאת?

ת: I'm just driving around [אני מסתובבת עם המכונית].

ש: יש לך נהג פרטי?

ת: Yes [כן].

ש: והוא לוקח אותך לסיבוב במכונית?

ת: Yes [כן].

ש: תרצי להגיד שאת יוצאת איתו 3-4 פעמים בשבוע?

ת: Yes [כן].

ש: עד איזה מרחק אתם נוסעים?

ת: To Long island, Hempsted [ללונג איילנד, המפסטר].

ש: את לא הית בביה"ר לאחרונה, נכון?

ת: Oh yes, a couple of times [כן, כמה פעמים].

ש: מתי היה פעם האחרונה, בערך?

ת: I don't remember [אינני זוכרת].

ש: יותר משנה?

ת: No [לא].

ש: האם את יודעת מי הבעל הבית ב-1304 פרזידנט סט?

ת: מרכז [מרכז].

ש: מה עם הבית הסמוך ל-770, את יודעת מי הבעל הבית?

ת: I don't know [אינני יודעת].

ש: כשהנהג מוציא אותך לסיבוב, למי שייך הרכב? זה המכונית שלך?

ת: (הראה על עצמה) Yes [כן].

ש: הרישום הוא על שמך?

ת: I think so, I have the driver license [נדמה לי כן, יש לי את הרשיון נהיגה].

ש: האם את נוהגת אי פעם לבד?

ת: Not lately [לאחרונה, לא].

ש: עכשיו מרת ש. נגענו בנושא הזה מאוד בקלות אבל אני רוצה לדעת מהו הרקע החינוכי שלך?

ת: I had no education, you see I can't speak even English [לא הי' לי שום חינוך, אתה רואה אני אפילו לא יכולה לדבר אנגלית].

ש: את מדברת אנגלית טוב מאוד?

ת: I had no education [לא הי' לי שום חינוך].

ש: האם ידוע לך אם יש לך ולבעלך חוזה שכירות על הבית?

ת: I don't know [אינני יודעת].

ש: את לא יודעת אם את משלמת דמי שכירות על הבית? או משהו כזה?

ת: I don't know [אינני יודעת].

ש: האם אחותך חנה ביקרה אותך כשגרת בפאריז?

ת: No [לא].

ש: האם היא ביקרה אותך בברלין?

ש: את לא יודעת למי זה שייך?
ת: I don't know, I didn't count the pennies
[אינני יודעת, לא ספרתי את ה penny's]

ש: האם את יודעת אם בעלך שומר ספרים במקום אחר?
ת: No, I don't know [לא, אינני יודעת.]

ש: האם אביך אי פעם הזכיר לך את הנושא של כתבים?
ת: Never [אף פעם.]

ש: האם חיים ל. הזכיר לך את נושא הכתבים?
ת: Maybe, sometimes, I don't remember
[אולי כמה פעמים, אני לא זוכרת.]

ש: האם את יודעת למי שייך הכתבים שנמצאים ב- 770?
ת: I don't know [אינני יודעת.]

ש: את חושבת שאמך ידעה?
(התנגדות, כנראה עו"ד שלנו) (כאן התערב מר שוסטאק מצדנו,
שאיך היא תדע כוונתה של אמה ובכלל התערב שהוא שואל
שאלות מאוד קשות ובמהירות)

ש: בעלך נמצא בשבת בבית הסמוך ל- 770, נכון?
ת: Yes [כן.]

ש: ויש לו ספרים שם?
ת: Sure, there are books [בטח, יש שם ספרים.]

ש: אלו הספרים שלו?
ת: I don't know, it's a library
[אינני יודעת זה ספרי.]

ש: יש שם עוד ספרי?
ת: Yes [כן.]

ש: ועל הספרי הזאת את גם לא יודעת למי זה שייך?
ת: I don't know, I'm not interested, in the
whole thing, in the libraries
[אני לא יודעת, אני לא מעוניינת בכל הסיפור,
ובספריות.]
(הפסקה לכמה דקות)

ש: מרת ש. כל כמה זמן היית מדברת עם אחותך לפני יוני
1985?

ת: We spoke very often, about two times,
house things, little things.
[דיברנו לעיתים קרובות בערך פעמיים, דברים
של הבית, סתם דברים.]

ש: דיברת לפחות פעמיים ביום?
ת: Yes [כן.]

ש: וזה היה בטלפון?
ת: Yes, by telephone [כן, בטלפון.]

ש: ופגשת אותה כמה פעמים בשבוע, לא?

ת: in Berlin yes, I don't remember exactly,
but she was there
[בברלין כן, אינני זוכרת בדיוק, היא היתה שם.]

ש: האם היית מאוד קרובה אליה בברלין?
ת: Oh-yes [כן.]

ש: מתי היה הפעם הראשונה שדיברת עם מר לואין ומר
שוסטק בנוגע למשפט הזה?
ת: I don't remember [אינני זוכרת.]

ש: האם זה היה יותר מלפני חודש?
ת: Time fly's so fast, I don't
remember

[זמן עף כבזה מהירות, אני לא זוכרת.]

ש: את דיברת לאחרונה עם מר לואין בנוגע למשפט זה?
ת: Yes, here, six men are here
[כן, פה, יש כמה אנשים כאן.]

ש: כמה זמן הם היו פה לפני שהתחלת את החקירה
בבוקר?

ת: I didn't look at the time [לא הסתכלתי על
השעון.]

ש: האם תגידי יותר מלפני שעתיים?
ת: Before? I don't know, I don't think
so

[לפני? אינני יודעת, אני לא חושבת.]

ש: האם שוחחת על עדותך עם מי שהוא חוץ ממר לואין
ומר שוסטאק?
ת: No [לא.]

ש: האם אמרת פעם למר לואין שאת לא רוצה לצאת
מהבית כדי לבוא לחקירה?

ת: I don't remember, I can't go out of the
house well really, cause I can't walk really
good.

[אינני זוכרת, אני לא יכולה לצאת מהבית, כי
אני לא יכולה ללכת טוב.]

ש: האם יש לבעלך ספרים בבית הזה?

ת: He has a couple of books, sure he has a
couple of books
[יש לו כמה ספרים, בודאי יש לו כמה ספרים.]

ש: האם יש ספרי בבית הזה?

ת: There is a library, a small one, it's a
private library.

[יש ספרי קטנה, זה ספרי פרטית.]

ש: זה שייך לבעלך?

ת: I don't know [אני לא יודעת, זה ספרי.]

Oh-no, because she didn't go out, we were speaking but she didn't go out, she loved to stay home.
[לא, בכלל לא, שהיא אף פעם לא יצאה, היא אהבה להישאר בבית, אבל דיברנו.]

ש: כל כמה זמן פגשת אותה?
ת: once a month, once in three weeks, once in six weeks
איך געדיינק ניט שלוש שבועות, פעם בשש שבועות, אינני זוכרת.]

ש: האם את יודעת שהיא נפצעה באוגוסט השנה?
ת: oh-yes [כן.]

(הער"ד שלנו נייעט לואין)

ש: רק שתי שאלות מרת ש. שכחתי לשאול אותך אולי מתוך צניעות, בת כמה את?
ת: I told you 84 [אמרתי לך, 84.]

ש: והשאלה השניה רציתי לשאול אותך אחרי השיחה שלנו לפי מחשבתך, הספרים שאביך השתמש בחדר הלימוד שלו, ובמרתף של 770, האם זה שייך לאבא שלך או לחסידים?

ת: It belongs to the chasidim, because my father belonged to the chasidim.
[זה שייך לחסידים כי אבא שלי שייך לחסידים.]

ש: האם אבא שלך פעם אמר שהספרי' שייכת לחסידים?
ת: My father never spoke to me about the library.
[אבא שלי אף פעם לא דיבר על הספרי'.]

ש: הוא אף פעם לא אמר את זה בכלל?
ת: No [לא.]

ש: אבל ידעת מכל זה, את ידעת על אבא שלך...
ת: I know my father and I know the atmosphere, and that definitely belongs to my father and to the chasidim
אבי, והכרתי את ההלך רוח, וברור שזה שייך לאבי ולחסידים.]

ש: מההיכרות עם אביך והמידע שהי' לך בקשר לאביך האם הספרי' השתייכה לחסידים?
ת: Yes [כן.]

נגמר בשעה 4:30